

unicef

za svako dete

Detinjstvo, ne brak

Vodič dobre prakse
u sprečavanju
dečijih brakova
za lokalne zajednice

Detinjstvo, ne brak

Vodič dobre prakse
u sprečavanju
dečijih brakova
za lokalne zajednice

Izdavač

UNICEF Beograd

Za Izdavača

Deyana Kostadinova, *direktorka UNICEF-a u Srbiji*

Dizajn

Agencija Citlik

Štampa

DMD štamparija, Beograd

Tiraž

300 primeraka

ISBN 978-86-80902-51-7

Štampano u decembru 2021. godine

Copyright © UNICEF Srbija

Zahteve za korišćenjem većih delova teksta treba uputiti UNICEF-u u Srbiji.

Za čitaoce koji žele da citiraju ovaj dokument, predlažemo da se koristi sledeća formulacija:

UNICEF. (2021). „Detinjstvo, ne brak: vodič dobre prakse u sprečavanju dečijih brakova za lokalne zajednice”

Sadržaj

PREDGOVOR	6
UVOD	8
PRIKAZ OSNOVNOG MINIMALNOG MODELA PROGRAMA SPREČAVANJA DEČIJIH BRAKOVA U ZAJEDNICI	11
KORACI ZA USPEŠNU PRIMENU MODELA PROGRAMA SPREČAVANJA DEČIJIH BRAKOVA U JEDINICAMA LOKALNE SAMOUPRAVE	13
I) Priprema i aktivnosti koordinacije	13
<i>Analiza situacije na lokalnom nivou</i>	13
<i>Uspostavljanje lokalne koordinacione mreže</i>	14
<i>Povezivanje sa akterima na nacionalnom nivou</i>	15
II) Intervencije u zajednici koja je direktno pogođena problemom	16
<i>Socioedukativne radionice sa devojkicama, majkama, dečacima i očevima</i>	16
<i>Aktivnosti koje podstiču socijalno uključivanje</i>	21
<i>Tematske tribine o pitanjima važnim za sprečavanje dečijih brakova</i>	22
<i>Kursevi, dokvalifikacije i mentorstvo za devojkice i mlade žene</i>	23
III) Minimum neophodne intervencije ključnih institucija sistema na nivou lokalne samouprave	25
<i>Osnaživanje škola da podrže ostanak romske dece u školi</i>	25
<i>Unapređenje dostupnosti usluga individualizovane podrške devojkicama i njihovim porodicama</i>	26
<i>Podizanje kapaciteta centara za socijalni rad</i>	28
<i>Podizanje kapaciteta svih aktera u lancu odgovornosti za sprečavanje dečijih brakova</i>	28
PROCENA I PLANIRANJE TROŠKOVA	31
ZAVRŠNE NAPOMENE	35

Lista skraćenica

MICS Istraživanje višestrukih pokazatelja (Multiple Indicator Cluster Survey)

UNICEF Dečiji fond Ujedinjenih nacija (United Nations Children's Fund)

OCD Organizacija civilnog društva

JLS Jedinica lokalne samouprave

NKODB Nacionalna koalicija za okončanje dečijih brakova

CSR Centar za socijalni rad

Zahvalnost

U publikaciji koja je pred vama sažimaju se znanja i iskustva mnogobrojnih aktera koji su zajedno sa UNICEF-om učestvovali u realizaciji trogodišnjeg projekta "Ka okončanju dečjih brakova u Republici Srbiji" (2018-2020).

Uz zahvalnost Korejskom nacionalnom komitetu za UNICEF, bez čije finansijske podrške ovaj projekat ne bi bio moguć, posebno ističemo partnere koji su aktivno i konstruktivno učestvovali u ovom koordinisanom procesu.

Zahvaljujemo se Koordinacionom telu za rodnu ravnopravnost Vlade Republike Srbije, Republičkom zavodu za socijalnu zaštitu i Institutu za psihologiju za njihov doprinos (u sklopu svojih mandata i ekspertiza) u povezivanju nacionalnih i lokalnih aktera, usmeravanju promišljanja ka unapređenju sistemskih odgovora, dokumentovanju i praćenju rezultata rada na lokalnom nivou.

Posebnu zahvalnost upućujemo organizacijama civilnog društva koje su u zajednicama direktno radile sa devojčicama i njihovim porodicama. To su – Udruženje Ternipe, Udruženje Roma Novi Bečej, Romski ženski centar Bibija, Udruženje romskih studenata, Udruženje Novi Svet i Centar za obrazovne politike.

Naročito se zahvaljujemo svim stručnjacima i volonterima u Pirotu, Novom Bečeju i Beogradu koji su se uključili u širi krug podrške za borbu protiv dečjih brakova.

Konačno, veliko hvala svim heroinama – devojčicama i devojkaama koje su spremno delile svoje životne priče i javno rekle 'ne' dečjim brakovima.

A photograph of two young women with dark hair, smiling warmly. The woman on the left is wearing a patterned top and a small earring. The woman on the right is wearing a dark jacket. The background is a soft, out-of-focus blue.

Predgovor

Ukradeno detinjstvo – ukradena sadašnjost i budućnost

Globalno 650 miliona današnjih devojčica i žena su se udale kao devojčice. Ako se ne bude radilo na otklanjanju rizika koji dovode do dečjih brakova, do 2030. godine biće ih još 170 miliona.

U Srbiji 112.000 današnjih devojčica i žena su se udale kao devojčice. Ako ne budemo radili na otklanjanju rizika koji dovode do dečjih brakova do 2030. godine biće ih još 14.000.

„Došli su neki ljudi kod nas i sedeli, ovako kao što mi sada sedimo i dogovorili se sa mojim ocem da se moja sestra venča sa njihovim sinom. Imala je 15 godina. Ja znam da ona nije htela, ali je iz straha pristala”

Ardijana, 16 godina, učenica

Detinjstvo i brak ni kao reči ne treba da stoje jedna uz drugu jer se međusobno isključuju i poništavaju.

„Mnogo toga im je uskraćeno: obrazovanje, mladalački život, izlasci. Detinjstvo, a ne brak - jednostavno treba da odrastu prvo. Da shvate šta je uopšte život...”

Maja, 18 godina, studentkinja

Umesto da ide u školu i sprema se za produktivno odraslo doba, devojčica u braku jeste i ostaje ekonomski zavisna, bez slobode i moći odlučivanja. Umesto da se fizički i mentalno razvija i sazreva, ona rađa i podiže decu uz povećane zdravstvene rizike i za sebe i za dete.

„Bilo je dosta dečjih brakova u mestu odakle sam - jer misle da će im biti bolje ako se udaju mlade, nemaju sjajan život, brane im roditelji da izlaze i onda nađu neku utehu u tom braku, ali se ispostavi da to nije tako”

Besima, 24 godine, radnica u fabrici

Umesto da se druži sa vršnjacima, istražuje mogućnosti u skladu sa svojim uzrastom i razvija se kao samosvesna ličnost, devojčica nosi teret majčinstva i domaćinstva i to najčešće u uslovima siromaštva. Umesto da živi u sigurnom i uvažavajućem okruženju, ona neretko trpi fizičko, psihološko i seksualno nasilje. Propuštanjem da se prekine ova dalekosežno štetna praksa, ne trpe samo neposredne žrtve dečjeg braka – trpe njihova deca, porodice, šira zajednica i celo društvo.

„Jednom nas je zvala telefonom i rekla – spasite me odavde, kako znate. Moj otac je razgovarao sa njenim mužem, ali to (nasilje) se ponovilo”

Ardijana, 16 godina, učenica

Dečji brak predstavlja višestruko kršenje prava i težak oblik nasilja nad detetom. Složenost faktora koji doprinose održavanju ove štetne prakse zahteva koordinisano i posvećeno delovanje ka promeni koja je neosporno moguća. To potvrđuju rezultati na globalnom nivou a takođe i naše iskustvo predstavljeno u ovoj publikaciji.

„Mislim da je to (brak) najgori mogući način da pokušate da pomognete vašem detetu da izađe iz siromaštva. Ja čvrsto verujem da je jedini način obrazovanje.”

Marina, 36 godina, master pravnica i aktivistkinja

Uvod

Dečjim brakom se smatra stupanje u formalnu ili neformalnu bračnu zajednicu u kojem jedan od partnera nije punoletan, odnosno ima manje od 18 godina.^{1,2} I u Srbiji i u svetu devojčice znatno češće od dečaka stupaju maloletne u brak. Dečiji brakovi imaju pogubne posledice, jer obespravljaju devojčice (i dečake) u njihovim zajednicama i u sopstvenom domu, štetni su po njihovo zdravlje i psihološko blagostanje, isključuju ih iz obrazovanja i onemogućavaju im da ostvare svoj pun životni potencijal, ali i potencijal zajednice i porodice tako što održavaju ciklus siromaštva.

Istraživanja višestrukih pokazatelja položaja žena i dece u Srbiji za 2019. godinu (MICS 6) ukazuju na to da je u opštoj populaciji 5,5% žena starosti 20–24 godine stupilo u brak pre navršene 18. godine, dok je taj procenat kod žena koje žive u najsiromašnijim domaćinstvima znatno viši (22,6%).³ U podstandardnim (neformalnim) romskim naseljima čak 55,7% žena stupilo je u brak pre navršene 18. godine, a 15,8% pre navršene 15. godine.

Iako pojava dečijih brakova opstaje, promena je svakako moguća. Na globalnom nivou, udeo žena koje su udate kao deca smanjio se u poslednjoj

deceniji za 15% (oko 25 miliona⁴ sprečenih dečijih brakova). U Republici Srbiji uočavamo da je nakon porasta stope dečjih brakova u podstandardnim naseljima u periodu od 2005. do 2014. godine, posle 2015. godine došlo do stagnacije ovog trenda. Podaci iz 2019. godine za opštu populaciju pokazuju, nakon višegodišnjeg kontinuiranog pada, blagi porast u pojedinim uzrasnim grupama, što sve zajedno ukazuje na neophodnost da se intenziviraju napori kako bi se okončala ova štetna praksa.

Imajući u vidu nalaze istraživanja i analiza i složenost faktora koji utiču na pojavu i održavanje štetne prakse dečjih brakova, a istovremeno se oslanjajući na postojeća iskustva organizacija civilnog društva u Srbiji i primere dobre prakse i pristupe iz drugih zemalja, UNICEF je u saradnji sa Vladom Srbije i većim brojem nacionalnih aktera pristupio razvoju koordinisane intervencije u ovoj oblasti. Osmišljeni strateški pristup je konkretizovan i testiran kroz trogodišnji program „Ka okončanju dečjih brakova u Srbiji 2018–2020“, koji je realizovan na nacionalnom i lokalnom nivou, a uz finansijsku podršku Korejskog nacionalnog komiteta za UNICEF.⁵

¹ UNICEF, Child marriage, <https://www.unicef.org/protection/child-marriage#>.

² Institut za psihologiju, 2020. Dečiji brakovi – dve godine kasnije, str. 4.

³ Republički zavod za statistiku i UNICEF, 2019. Istraživanje višestrukih pokazatelja položaja žena i dece u Srbiji i Istraživanje višestrukih pokazatelja položaja žena i dece u romskim naseljima u Srbiji, 2019. Izveštaj o nalazima istraživanja, Beograd, Srbija: Republički zavod za statistiku i UNICEF. <https://www.unicef.org/serbia/media/16726/file/MICS%206%20Multiple%20Indicator%20Cluster%20Survey%20for%202019.pdf>, str. 242.

⁴ Prema novoj proceni UNICEF, u poslednjoj deceniji sprečeno je oko 25 miliona dečjih brakova zahvaljujući ubrzanom napretku u toj oblasti: <https://www.unicef.org/eca/press-releases/25-million-child-marriages-prevented>.

⁵ Po okončanju ovog programa, dalja podrška radu Nacionalne koalicije za okončanje dečijih brakova je obezbeđena kroz zajednički projekat agencija UN i Vlade Republike Srbije „Integrisani odgovor na nasilje nad ženama i devojčicama u Srbiji III“ (oktobar 2020 – septembar 2022), koji podržava Švedska agencija za međunarodni razvoj i saradnju (SIDA). Tokom 2021. godine, uz podršku nemačke organizacije za međunarodnu saradnju GIZ i holandske ambasade u Srbiji, podržana je realizacija projekata odnosno širenje dobre prakse u još 8 opština u Srbiji (na osnovu modela testiranog kroz program koji je predstavljen u ovom vodiču).

■ Naponi usmereni ka većoj vidljivosti i rešavanju ovog pitanja na **nacionalnom nivou** i opredeljenost donosilaca odluka za delovanje rezultirali su formiranjem **Nacionalne koalicije za okončanje dečijeg braka** te jačanjem njene zagovaračke uloge u zalaganju za neophodne regulatorne promene i podizanju nivoa svesti u društvu o neprihvatljivosti ove štetne prakse. Rad na zagovaranju politika takođe je direktno doprineo da se dečiji brak prepozna kao oblik nasilja u novoj nacionalnoj Strategiji za sprečavanje i zaštitu dece od nasilja 2020–2023 (usvojena u maju 2020).

■ Programske aktivnosti usmerene na **lokalni nivo** realizovane su u tri grada (Beograd, Pirot i Novi Bečej) gde su u preko 20 romskih naselja razvijane, oblikovane i testirane zajednicama prilagođene intervencije za devojčice i njihove porodice. Tokom tog procesa udruženi postojeći lokalni potencijali i resursi su unapređivani i prilagođavani kako bi se proverio, evaluirao i dokumentovao dovoljno relevantan i obuhvatan set intervencija i mehanizama koji bi u budućnosti trebalo da posluži kao model i inspiracija za opštine u Srbiji koje se suočavaju sa ovim problemom i žele da ga rešavaju.

Publikacija „Detinjstvo, ne brak“ osmišljena je kao praktični vodič za jedinice lokalne samouprave i treba da podstakne širenje prakse zasnovane na dokazima u sredinama koje se suočavaju sa ovim problemom. Vodič apostrofira neophodnost koordinisanog međusektorskog odgovora i nudi sistematizovan pregled tipova aktivnosti, ideja i primera iz prakse, koraka u njihovom sprovođenju i smernica za budžetiranje. Istovremeno, uvek treba imati u vidu širi okvir i neophodnost sadejstva lokalnih programa i relevantnih nacionalnih politika i mera radi postizanja dugoročnih i održivih rezultata. Takođe, da bi se do željene promene došlo, nije dovoljno da se podrška fokusira samo na osnaživanje devojčica i žena, već proces transformacije stavova, normi i praksi treba da se desi među svima onima koji imaju značajnu ulogu u okončanju dečjih brakova – od dečaka, muškaraca, preko lidera u zajednici i profesionalaca, pa sve do donosilaca političkih odluka.

Prikaz osnovnog minimalnog modela programa sprečavanja dečijih brakova u zajednici

Model programa sprečavanja dečijih brakova u zajednici predstavlja set intervencija i mehanizama koji su razvili i praktično proverili UNICEF i partnerske organizacije u periodu od 2018. do 2020. godine. **Model se realizuje na lokalnom nivou i zasniva se na sinhronizovanoj akciji svih aktera u pogodenoj zajednici** koji po prirodi svojih uloga, posla i mandata mogu doprineti sprečavanju dečijih brakova kroz uticaj na stavove, informisanost, obrazovanje, faktore siromaštva, unapređenje zdravlja, društvenu uključenost i druge okolnosti koje pogoduju održavanju ove neprihvatljive prakse.

Iako se ovaj praktični vodič posebno bavi programiranjem na lokalnom nivou, važno je istaći da se potreba za međusektorskim pristupom odnosi i na nacionalni nivo. **Takođe, samo u sadejstvu nacionalnih i lokalnih napora mogu se postići dugoročni i održivi rezultati.**

Model promovisan kroz ovaj program ... zaista predstavlja kompilaciju dobrih praksi i intervencija u oblasti dečije zaštite, obrazovanja, socijalne inkluzije i zdravstvenog sektora, jer nijedna intervencija samostalno nije dovoljna, u bilo kojem sistemu, da adresira ovo pitanje na obuhvatan način. Predloženi model koji je Program usvojio pretpostavlja da rad sa Vladom (top-down pristup) na suzbijanju dečijih brakova nije dovoljan kako bi se osigurala puna implementacija postojećih strategija, regulativa ili planova na centralnom i na lokalnom nivou. Isto tako, raditi isključivo sa ženskim organizacijama civilnog društva kako bi se okončao dečiji brak, kroz osnaživanje žena i devojčica, nije dovoljno da dovede do šire sistemske promene.⁶

⁶ Izvod iz izveštaja UNICEF (2021): Evaluacija programa „Ka okončanju dečijih brakova (2018–2020)“ – Ključni zaključci i preporuke.

Model je razvijan polazeći od zabrinjavajućih podataka o rasprostranjenosti **dečijih brakova u romskim podstandardnim naseljima** i stoga je program prvenstveno bio usmeren ka ovim zajednicama. U skladu s tim, **smernice i preporuke sistematizovane u ovom vodiču se**, u delovima koji se odnose na rad u zajednici direktno pogođenoj problemom, **specifično vezuju za iskustva u pružanju podrške devojkicama i njihovim porodicama iz tih naselja**. Međutim, ako se uzme u obzir učestalost ove prakse u opštoj populaciji, među najsiromašnijim ženama i ženama sa niskim stepenom obrazovanja, **najveći deo aktivnosti koje čine ovaj model može se prilagoditi i radu sa drugim osetljivim grupama stanovništva**.

Imajući u vidu kompleksnost i težinu posledica dečijih brakova, raznolikost konteksta u različitim zajednicama i uticaja praksi različitih sistema na sprečavanje ove štetne prakse, nije moguće niti je celishodno razvijati univerzalni model koji bi se jednako primenjivao u svakoj opštini i u svakom gradu. Stoga ovaj vodič daje osnov za različite kombinacije koje se mogu prilagoditi konkretnim uslovima, potrebama i mogućnostima svake lokalne zajednice.

Istovremeno, u procesu planiranja i prilagođavanja ne bi trebalo da se ide ispod minimuma intervencija koje su se kroz proces testiranja iskristalisale kao neophodne, jer one predstavljaju osnovni, nužni deo modela u kome se aktivnosti nadovezuju i međusobno dopunjavaju.

Koraci za uspešnu primenu modela programa sprečavanja dečijih brakova u jedinicama lokalne samouprave

I) Priprema i aktivnosti koordinacije

Pre nego što započne rad na konkretnim intervencijama, moraju se preduzeti neke pripreme radnje kako bi se uspostavila dobra i na dokazima zasnovana osnova za planiranje, merenje rezultata i koordinisano delovanje.

Analiza situacije na lokalnom nivou

Svaka jedinica lokalne samouprave (JLS) najpre treba da prikupi podatke koji će omogućiti uvid u rasprostranjenost prakse dečijih brakova te bolje razumevanje položaja i načina života Roma, odnosno zajednice naročito pogođene ovim problemom u lokalnoj zajednici. Polazište za sticanje prave slike i definisanje obima programa predstavlja prikupljanje **osnovnih dostupnih sociodemografskih podataka**.

Dobar izvor inicijalnih podataka je i centar za socijalni rad (CSR). On može da obezbedi niz značajnih informacija, npr. broj dečijih brakova,

u kojim zajednicama/grupama se registruju dečiji brakovi, ko prijavljuje situaciju rizika i/ili već zasnovani dečji brak, kada stižu prijave itd. Takođe, bitni su podaci o merama koje CSR primenjuje u takvim situacijama te sa kim i koliko kvalitetno saraduje. **Koristan izvor saznanja takođe mogu biti podaci iz škola vezani za osipanje dece iz obrazovnog sistema.**

Za razvoj programa važno je raspolagati **informacijama o stavovima i praksama u zajednici relevantnim za sprečavanje dečijeg braka**. Dodatna vrednost ovakve (početne) studije ogleda se i u mogućnosti da se nakon intervencije istim instrumentom proveri da li su se i na koji način stavovi, norme i prakse izmenili. Time se na samom početku programa uspostavljaju precizni i merljivi indikatori. Osnovni koraci u ovom procesu jesu: a) izrada upitnika, b) obuka anketara i c) prikupljanje, obrada i analiza podataka. Saveznici u ovom poslu mogu biti profesionalci ili organizacije u lokalnoj zajednici koje imaju istraživačko iskustvo. Po potrebi se može potražiti savet i podrška nacionalnih istraživačkih organizacija i grupa. Prilikom razvoja upitnika, odnosno prilikom prikupljanja informacija o stavovima i praksama

važno je obuhvatiti nekoliko ključnih tema: obrazovanje, zdravlje, donošenje odluka u porodici, zapošljavanje i, konačno, stavovi prema braku.

U okviru inicijalnog prikupljanja podataka treba **identifikovati i sve relevantne aktere u JLS te resurse i iskustva javne uprave i civilnog društva** u radu sa (romskom) zajednicom, posebno na temu dečijeg braka, kako bi se u sledećem koraku mogla ostvariti međusektorska saradnja.

Uspostavljanje lokalne koordinacione mreže

Kada se mapiraju svi akteri na lokalnom nivou, treba uspostaviti **koordinaciju između relevantnih predstavnika javnog i civilnog sektora**.

Iskustvo potvrđuje kako je veoma važno da jedinice lokalne samouprave preuzmu vodeću ulogu u koordinaciji rada na sprečavanju dečijih brakova. Svojim formalnim autoritetom JLS daje legitimitet planiranim merama i doprinosi sinhronizovanom odgovoru svih aktera.

Sastav koordinacione mreže za sprečavanje dečijih brakova je fleksibilan i može se razlikovati od opštine do opštine u zavisnosti od raspoloživih resursa i situacije na terenu. Međutim, iskustvo pokazuje da koordinacionu mrežu treba formirati uz saradnju lokalnog organa uprave, škola, centra za socijalni rad, policije, javnog tužilaštva, zdravstva i

lokalnih organizacija civilnog društva koje se bave temom dečijih brakova i predstavnika romske zajednice. Od velike koristi naročito mogu biti romske zdravstvene medijatorke, pedagoški asistenti, romski koordinatori i opštinski mobilni timovi, čija iskustva sa terena neretko imaju odlučujući značaj.

Treba uključiti i medije, a preporuka je da njihovi predstavnici od samog početka budu članovi koordinacione mreže. Korisno je da predstavnici medija dobiju priliku da i sami učestvuju u obuci i na stručnim skupovima koji se realizuju u okviru programa, jer to dodatno doprinosi njihovoj senzibilizaciji i profesionalnom izveštavanju. Dodatno, predstavnici medija mogu da budu značajan saveznik u razvoju i sprovođenju jedinstvenog komunikacionog plana i podrška u formulisanju jedinstvenih komunikacionih poruka za okončanje dečijih brakova.

Romske ženske nevladine organizacije igraju veoma važnu ulogu u funkcionisanju međusektorske saradnje u ciljanim zajednicama. One su ključni pokretači koji povezuju različite zainteresovane strane i obezbeđuju stalno prisustvo u zajednici.

U opštinama u kojima nema aktivnih ženskih organizacija civilnog društva, lokalne vlasti bi trebalo da daju prioritet osnaživanju takvih organizacija i jačanju njihove uloge u mehanizmima koordinacije i lokalnim timovima, odnosno finansiranju njihovog rada u romskim zajednicama.⁷

⁷ Izvod iz izveštaja UNICEF (2021): Evaluacija programa „Ka okončanju dečijih brakova (2018–2020)“.

Koordinaciona mreža može da se formira kao poseban mehanizam. Istovremeno, imajući u vidu da dečiji brak predstavlja oblik nasilja, naročito je efikasno rešenje da se tema dečijeg braka integriše u rad već postojećih grupa za koordinaciju i saradnju u oblasti odgovora na nasilje na nivou opštine. Stoga je vredno podsećanje da Zakon o sprečavanju nasilja u porodici⁸ predviđa formiranje grupa za koordinaciju i saradnju, dok Strategija za prevenciju nasilja nad decom navodi da su dečiji, rani i prinudni brakovi oblici nasilja koji predstavljaju grubo kršenje prava deteta i u tom smislu predviđa jačanje efikasnosti međusektorskih timova u lokalnim zajednicama.⁹ Opšti protokol za zaštitu dece od zlostavljanja i zanemarivanja te sektorski protokoli pružaju osnovu za razvoj i širenje mreže multidisciplinarnih i multisektorskih timova za zaštitu dece u lokalnoj zajednici. Ovakvim pristupom jasno se šalje poruka da je zaštita deteta od nasilja jedinstven proces i da u njemu moraju da učestvuju različiti sistemi.

Povezivanje sa akterima na nacionalnom nivou

Povezivanje sa relevantnim akterima koji deluju na nacionalnom nivou omogućava razmenu informacija i ideja, potpomaže uspostavljanje saradnje, ekonomičnosti i efikasnosti u pristupu te identifikovanje eksperata, organizacija i resursa u ovoj oblasti (ako za tim postoji potreba) i dodatno doprinosi podizanju nivoa svesti o ovom problemu.

⁸ Zakon o sprečavanju nasilja u porodici, „Sl. glasnik RS“, br. 94/2016, čl. 25.

⁹ Strategija za prevenciju i zaštitu dece od nasilja za period od 2020. do 2023. godine, „Službeni glasnik RS“, br. 80/2020.

Opšti cilj Koalicije za sprečavanje dečijih brakova je da doprinese okončanju dečijih brakova u Srbiji, i to kroz otklanjanje institucionalnih i društvenih prepreka za sprovođenje zakona te kroz promociju primera dobre prakse u partnerstvu lokalnih zajednica, civilnog, vladinog i privatnog sektora i medija.

Od februara 2019. godine deluje Nacionalna koalicija za sprečavanje dečijih brakova (NKODB) kojom zajednički predsedavaju Koordinaciono telo za rodnu ravnopravnost i neka od organizacija civilnog društva iz romske zajednice (koje se rotiraju). Koalicija okuplja oko četrdeset najvažnijih aktera na nacionalnom, pokrajinskom i lokalnom nivou iz javnog i civilnog društva i kao takva može da predstavlja najvažniju adresu za saradnju i za aktivno uključivanje JLS u rad.¹⁰

¹⁰ Kontakt sa Nacionalnom koalicijom može se uspostaviti preko OCD Romski ženski centar BIBIJA (rzc@bibija.org.rs) i kancelarije UNICEF-a u Srbiji (belgrade@unicef.org).

II) Intervencije u zajednici koja je direktno pogođena problemom

Neophodne aktivnosti u zajednici koja je direktno pogođena problemom, a koje se međusobno dopunjuju, čine: a) socioedukativne radionice (najmanje po 6 tematskih radionica sa devojkicama, 6 sa majkama i 2 sa odraslim muškarcima), b) događaji koji podstiču šire socijalno uključivanje devojkica i celokupne pogođene/romske zajednice, c) tematske tribine namenjene stanovnicima pogođenih naselja i d) kursevi, dokvalifikacije i mentorstvo namenjeni devojkicama i mladim ženama.

Socioedukativne radionice sa devojkicama, majkama, dečacima i očevima

Delotvornost ovog tipa rada u zajednici ogleda se u fleksibilnosti radionica koje se mogu prilagoditi različitim sredinama i temama. U isto vreme, one su veoma pogodne za uspostavljanje ili promenu stavova te za sticanje novih znanja i veština na interaktivan i na iskustvima grupe zasnovan način, što dokazano uvećava održivost i delotvornost intervencije.

Devojkice koje su pohađale radionice i učestvovala u drugim aktivnostima programa:

- u manjem procentu su napuštale školu (38%) nego one koje nisu bile uključene u program (61%),
- ređe su sklapale dečiji brak (3%), za razliku od devojkica koje nisu učestvovala u radionicama (19,7%).¹¹

Najvažniji partner svakoj JLS u realizaciji ovih aktivnosti jesu romske organizacije civilnog društva, koje imaju iskustvo i najveći potencijal da rade direktno i kontinuirano sa romskom zajednicom. Ženske romske organizacije civilnog društva, u čijim timovima rade iskusne i edukovane aktivistkinje nezamenjivi su partner u radu sa devojkicama i majkama.

Zahvaljujući dugogodišnjem iskustvu i poverenju koje su stekle u zajednici, neke od njih su proširile delovanje te počele da rade i sa dečacima i muškarcima. Nezavisno od toga da li direktan rad sa muškarcima sprovodi ženska ili neka druga OCD, preporuka je da voditelji ovakvih radionica budu muškog pola.

¹¹ Institut za psihologiju (2020): Dečiji brakovi – dve godine kasnije.

Korisna iskustva za organizovanje radionica

Partnerske organizacije su u saradnji sa UNICEF-om sakupile mnogo korisnih praktičnih iskustava koja mogu lako da se primene u drugim jedinicama lokalne samouprave, u skladu sa lokalnim potrebama.

U praksi se pokazalo da minimum intervencije čini šest tematskih radionica sa devojkama, šest sa majkama i dve sa odraslim muškarcima. Posebna vrednost radionica je uočena u mešovitim grupama koje čine zajedno majke i ćerke, kada se radionica uvek, bez obzira na temu, koristi za povezivanje i jačanje veze između majki i ćerki.

Efekti interakcija i dijaloga koje je Program omogućio bili su najvidljiviji među majkama, koje su često izražavale težnju da se njihove ćerke ne udaju rano, da nastave sa obrazovanjem, da postignu značajan nivo ekonomske nezavisnosti te da bolje planiraju i ostvare prelazak na bračni život i majčinstvo u optimalnom periodu kako ne bi propustile životne šanse (kao što je to bio slučaj sa njihovim vlastitim životima).¹²

¹² Izvod iz izveštaja UNICEF (2021): Evaluacija programa „Ka okončanju dečijih brakova (2018–2020)“

Važna logistička iskustva ukazuju na to da najpraktičniji pristup predstavlja izvođenje radionica u naseljima gde žive direktni korisnici programa. Pored kuća u naseljima koje imaju adekvatnu prostoriju, dodatni resursi mogu biti objekti koji stoje na raspolaganju lokalnim romskim organizacijama i lokalne škole. Veličina grupa je važna kako bi se osigurala dobra dinamika i kako bi svaki učesnik imao mogućnost da se aktivno uključi. Iskustvo je pokazalo da se to postiže onda kada grupa ne prelazi 12 učesnika/ca. Radionice je naročito pogodno održavati vikendom te u večernjim i popodnevnim satima, kako se ne bi ometale redovne obaveze.

Teme radionica

Radionice sa devojkama i majkama

U nastavku se navode neizostavne teme koje treba da budu u fokusu radioničarskog dela programa sa devojkama i majkama. Teme se mogu proširivati ili obrađivati u više sesija ukoliko postoje mogućnosti za to. Scenariji za izvođenje radionica mogu se naći u brojnim postojećim programima koji pokrivaju ove oblasti. U njihovom izboru i (po potrebi) prilagođavanju svakako se treba osloniti na znanje i iskustvo lokalnih organizacija civilnog društva.

1. Ženska ljudska prava i prava deteta, diskriminacija, nasilje

Sadržaji koje bi trebalo obrađivati u ovoj oblasti obuhvataju: prava žena i rodna ravnopravnost; pravo na izbor partnera; upoznavanje sa pojmovima diskriminacije i tolerancije, informisanje o vrstama diskriminacije kako bi učesnici mogli da prepoznaju diskriminaciju i da reaguju pravilno u određenim situacijama; prava deteta (obrazovanje, zdravlje, zaštita od nasilja, zlostavljanje i trgovina ljudima).

2. Važne odluke i ko ih donosi, sloboda izbora

Ova tematska oblast obuhvata sledeće sadržaje: uloga devojke / mlade žene u odlukama o sopstvenom obrazovanju, biranju partnera, vaspitanju dece; razumevanje pojma tradicionalne prakse i prepoznavanje štetnih efekata; važnost i snaga uticaja okoline na životne odluke – ko je odigrao najvažniju ulogu u njihovom životu u negativnom ili pozitivnom smislu, da li su poslušale savet starijih ili ne, da li su se kajale zbog toga što (ni)su poslušale savet, da li su svesno radile negativne stvari.

3. Obrazovanje – prekid školovanja

Tema obrazovanja može se obraditi u okviru tema koje se tiču prava deteta ili slobode izbora i odlučivanja. Ova tema može biti i zasebna tema u okviru koje će se naročito razgovarati o pitanjima profesionalne orijentacije, karijernog vođenja i usmeravanja dece za dalje školovanje, o iskustvima učesnica u vezi sa sopstvenim obrazovanjem, o planovima za dalje obrazovanje, o podršci roditelja te o napuštanju sistema obrazovanja.

4. Reproductivno zdravlje

Edukacija devojčica o psihofizičkom razvoju u pubertetu, reproduktivnom zdravlju i zdravlju uopšte važna je generalno, a naročito u kontekstu štetnosti dečijih brakova. Preporučuje se da se poseban akcenat stavi na pitanje šta je reproduktivno zdravlje i na teme kao što su pubertet i adolescencija, neželjena trudnoća i svest o sopstvenom zdravlju.

5. Negativne i pozitivne strane tradicije

Razumevanje i poznavanje običaja, tradicije i kulture Roma izuzetno je značajno u kontekstu borbe protiv dečijih brakova. Stoga treba raditi na razgraničavanju i razumevanju onoga što predstavlja stvarnu tradiciju i običaje romskog naroda te onoga što predstavlja prakse koje ne predstavljaju deo kulture i vrednosti te zajednice, poput dečijih brakova, a koje većinska populacija (neretko i deo same romske populacije) smatra običajima Roma.

6. Dečiji brak, prisilna udaja, porodica i planiranje porodice

Tema dečjeg braka je okosnica modela, ali program radionica nikada ne treba započinjati direktno ovom temom, nego **tu temu treba povezati sa drugim tematskim oblastima** (npr. sa obrazovanjem, sa edukacijom o značaju planiranja porodice, trudnoće i reproduktivnog zdravlja, sa edukacijom o slobodi donošenja odluka) ili do nje treba doći preko analize kulture, tradicije i običaja Roma. Tek nakon toga stvorice se dobra osnova za dodatni i direktan razgovor o štetnosti prakse dečijih brakova.

Radionice sa muškarcima/dečacima

Direktan rad sa muškarcima u romskim naseljima, kao onima koji najčešće donose sve važne odluke u porodici i u zajednici, predstavlja neizbežni segment u programima sprečavanja i eliminacije prakse dečijih brakova i komplementaran je sa radionicama namenjenim devojčicama i majkama.

Na radionicama koje se realizuju sa muškarcima važno je obratiti pažnju na dve osnovne teme: kultura, tradicija i običaji romske zajednice te veze između dečijeg braka i kulturoloških obeležja Roma.¹³

Ovakav pristup omogućava da se tema dečjeg braka otvori na indirektan način tako što će se osvetliti pogrešno shvatanje da su dečiji brakovi obeležje romske kulture.¹⁴

Radionice namenjene devojčicama i ženama u romskim naseljima nisu bile relevantne samo u smislu podizanja svesti i obrazovanja devojčica i žena, već i u smislu podsticanja dijaloga unutar zajednice. Posebno efikasne i transformativne bile su aktivnosti usmerene ka muškoj populaciji, koje su služile kao inkluzivni model osnaživanja pojedinaca, kao i njihove uže porodice i zajednica, kao način za prevazilaženje barijera i promenu normi i vrednosti. Promene u individualnim preferencijama devojčica, kao i otpornost romskih zajednica na dečije brakove, međutim, zavise (i) od šireg konteksta socijalne uključenosti.

¹³ U okviru programa „Ka okončanju dečijih brakova u Srbiji 2018–2020“ izrađen je i testiran poseban program namenjen promeni stavova muškaraca Roma o dečijim brakovima. Da bi se ojačali kapaciteti za promenu, Udruženje romskih studenata je pripremio priručnik za trenere „Promena stavova muškaraca Roma o dečijim brakovima“, <https://www.unicef.org/serbia/publikacije/promena-stavova-muskaraca-roma-o-decijim-brakovima-prirucnik-za-trenere>.

¹⁴ Izvod iz izveštaja UNICEF (2021): Evaluacija programa „Ka okončanju dečijih brakova (2018–2020)“

Aktivnosti koje podstiču socijalno uključivanje

Aktivnosti koje na različite načine podstiču socijalno uključivanje treba dodatno da podstaknu lični razvoj i interesovanja kroz uključivanje u život uže i šire zajednice. Nova iskustva u tom smislu obogaćuju preventivni rad na okončanju štetne prakse dečijih brakova.

Osnovnu ciljnu grupu ovih aktivnosti čine devojčice i mlade žene, ali je svakako korisno da se, u zavisnosti od vrste aktivnosti i sredine, uključe i celokupna romska zajednica i lokalno stanovništvo. To takođe doprinosi rušenju barijera i predrasuda, a raznovrsnost mogućnosti i kreativnih rešenja lako se prilagođava kontekstu lokalne zajednice.

Kako je za realizaciju događaja, a naročito onih koji se dešavaju u široj zajednici, često potrebna saglasnost roditelja, veoma je važno da ove aktivnosti realizuju organizacije kojima lokalna romska zajednica veruje, odnosno aktivisti/kinje i edukatori/ke sa kojima je već uspostavljen dobar odnos kroz druge aktivnosti (najčešće su to socioedukativne radionice).

Primeri mogućih aktivnosti iz iskustva partnerskih organizacija koje su učestvovala u realizaciji programa

Partnerske organizacije su razvile i realizovale veoma raznorodne aktivnosti, koje mogu da se razvrstaju u sledeće „tipove“, odnosno podgrupe aktivnosti za podsticanje socijalnog uključivanja.

1. Manifestacija „Romi svom gradu“

Ovu manifestaciju već skoro 10 godina organizuje NVO Ternipe u Pirotu. Njen osnovni cilj je približavanje romske tradicije i kulture široj društvenoj zajednici, a okuplja romska udruženja iz različitih gradova koja predstavljaju raznovrsne romske kulturne i umetničke sadržaje. Manifestacija predstavlja dobar model za aktivaciju kroz volonterski angažman devojčica i majki koje su direktne korisnice programa namenjenog sprečavanju dečjeg braka, kao i drugih članova zajednice.

2. Edukativni izleti i druženja

Ove aktivnosti obuhvataju, između ostalog, obilaske znamenitosti grada, odlazak na bazen ili klizanje, odlazak u drugi grad na kulturnu manifestaciju i sl. Obično se organizuju kao aktivnost za devojčice iz različitih romskih naselja kako bi se one povezale, proširile krug poznanstava i prijateljstava i stekle nova zajednička iskustva.

3. Uključivanje u aktivnosti obeležavanja značajnih datuma i promotivnih događaja u široj zajednici

Korisnici programa mogu da daju aktivan doprinos zajednici u podizanju nivoa svesti o važnim zdravstvenim ili socijalnim temama, kao što su prevencija raka dojke, prevencija side, borba protiv nasilja nad ženama i sl., na primer, majke i devojčice mogu se konkretno angažovati u izradi zaštitnih znakova (mašnica) za kampanju prevencije raka dojke i učestvovati u deljenju mašnica građanima, a dečaci u deljenju kondoma i informativnih letaka o zaštiti od HIV-a itd.

4. Kreativne radionice

Ove aktivnosti mogu da se nadovežu na socioedukativne radionice tako što će ista grupa učesnika/ca dobiti priliku da na kreativan i zabavan način produbi neke teme, pri čemu će se bolje upoznati i družiti u manje strukturisanom okruženju.

5. Kulturno-zabavne aktivnosti za sve meštane naselja

Ovakve aktivnosti mogu da doprinesu promociji organizacija civilnog društva u zajednici, da povežu stanovnike i povećaju osećaj zajedništva među njima, da podstaknu debate o važnim temama i da pruže priliku članovima zajednice da predstave svoje veštine i dostignuća (npr. organizacija filmske ili muzičke večeri na otvorenom, izložba radova koji su nastali u kreativnim radionicama i sl.).

6. Humanitarne akcije

U okviru humanitarnih akcija učesnice/ci programa mogu, na primer, da organizuju prikupljanje i distribuciju odeće ili školskog pribora i da se tako, s jedne strane, obezbedi materijalna podrška onima kojima je potrebna, a s druge strane, da se ojačaju volonterstvo i solidarnost.

7. Forum teatar

Forum teatar je oblik interaktivnog participativnog pozorišta. U prvom delu se publici predstavlja neki relevantan društveni problem, poput rasizma i diskriminacije, ali bez prikaza rešenja problema, da bi se potom u drugom delu aktivirala publika koja treba da ponudi različita rešenja za prikazanu situaciju. Najveću vrednost ove aktivnosti predstavlja angažovanje učesnika – oni promišljaju različite teme značajne za sprečavanje dečijih brakova i diskutuju o njima, što doprinosi da se podigne svest o problemu te da se prepoznaju drugačiji pogledi na situaciju i drugačiji odnos zajednice prema problemu.

Aktivnosti kao što su projekti socijalnog uključivanja, tematski forumi i individualni rad sa devojkicama prepoznaju se po značaju ne samo u smislu podizanja svesti i obrazovanja devojkica i žena već i zbog olakšavanja dijaloga i omogućavanja kontinuiteta u radu u zajednici i posledičnog uspostavljanja odnosa poverenja koji će kasnije obezbediti prostor za sprovođenje novih aktivnosti.¹⁵

Tematske tribine o pitanjima važnim za sprečavanje dečijih brakova

Tematske tribine su komplementarne sa socioedukativnim radionicama i dopiru do većeg broja učesnika. One su korisne kao sredstvo za informisanje i podsticanje razgovora o važnim pitanjima i mogu direktno ili indirektno da utiču na stavove koji su značajni za sprečavanje dečijih brakova.

Tribine predstavljaju dobru priliku da se u rad sa zajednicom, u samom naselju, uključe profesionalci različitih struka, poput lekara, pravnika ili stručnjaka iz centara za socijalni rad. Kroz zajedničko planiranje i realizaciju ovih aktivnosti sa romskim organizacijama civilnog društva, tribine takođe doprinose rastu poverenja u institucije sistema. Najbolji odziv se postiže ukoliko se tribine organizuju u naseljima, ali dobro mesto za održavanje ovakvih događaja mogu biti i lokalne škole.

Na tribinama se mogu obrađivati teme kao što su zdravstvene posledice maloletničke trudnoće, pravne posledice po roditelje čija deca stupaju u brak, zakonska regulativa itd.

¹⁵ Izvod iz izveštaja UNICEF (2021): Evaluacija programa „Ka okončanju dečijih brakova (2018–2020)“.

Kursevi, dokvalifikacije i mentorstvo za devojčice i mlade žene

Važan deo programa za sprečavanje i eliminaciju dečijih brakova ostvaruje se kroz podršku devojčicama i mladim ženama da završe kurseve, prekvalifikaciju i dokvalifikaciju, što im omogućava da steknu veštine koje kasnije mogu da pretvore u zanimanje i poboljšaju svoju samostalnost.

Važan deo ove intervencije, pored pohađanja kursa, predstavljaju individualna mentorska podrška te dostupnost kratkih obuka iz profesionalne orijentacije i karijernog vođenja.

Najizglednije kandidatkinje za pohađanje kurseva i dokvalifikaciju najčešće su devojčice koje završavaju osnovnu ili srednju školu, odnosno koje su nedavno napustile sistem obrazovanja, kao i mlade žene i majke (obično do 35 godina).

Za neke devojčice odlazak na kurs predstavlja prvi izlazak iz neposredne okoline naselja, prvo korišćenje gradskog prevoza, upoznavanje novih delova grada. Prepoznato je da ovo iskustvo motiviše i oslobađa devojčice i da se nakon ovakvog iskustva one lakše opredeljuju za upis u srednju školu.

Za organizaciju kurseva neophodno je pronaći i angažovati agencije i škole koje su sertifikovane za pružanje ovog vida obrazovanja. Najčešće se radi o kursovima praktičnih veština, a iskustva pokazuju da bi bilo korisno razmotriti širenje mogućih kurseva i zanimanja, u čemu presudni značaj ima saradnja jedinica lokalne samouprave i lokalnih ekspozitura nacionalne službe za zapošljavanje.

Kada je reč o informisanju potencijalnih korisnica, njihovom motivisanju, selekciji i pružanju individualne mentorske podrške, ključnu ulogu imaju (romske) organizacije civilnog društva koje su aktivne u zajednici, jer su one kroz postojeće aktivnosti već uspostavile odnos poverenja i sa devojčicama i njihovim roditeljima.

Posebno relevantan aspekt Programa predstavlja mentorisana stručna obuka za devojčice, devojke i mlade žene koje su napustile obrazovni sistem, uključujući, ali ne ograničavajući se na one koje su to učinile zbog braka i porođaja. Ova komponenta je dobro odgovorila na potrebu rešavanja pitanja ranog napuštanja školovanja i, u skladu s tim, ograničenih prilika za devojčice kasnije tokom života.¹⁶

Aktivistkinje organizacija civilnog društva su u najboljoj poziciji da obavljaju i funkciju mentorki zbog razvijenog osećaja sličnosti i povezanosti koji je uspostavljen zahvaljujući prethodnoj saradnji i iskustvu. One pružaju kontinuiranu individualnu podršku polaznicama – motivišu ih, pomažu im da izaberu kurs, da ga istrajno pohađaju i uspešno okončaju te da kasnije pronađu zaposlenje. Pored mentorskog rada važno je da polaznice prisustvuju i radionicama iz oblasti profesionalne orijentacije i karijernog vođenja. U zavisnosti od veličine grupe, može se angažovati kvalifikovani stručnjak ili se u program može uključiti neka organizacija/institucija koja nudi takve sadržaje (ukoliko postoji u lokalnoj zajednici).

¹⁶ Izvod iz izveštaja UNICEF (2021): Evaluacija programa „Ka okončanju dečijih brakova (2018–2020)“.

III) Minimum neophodne intervencije ključnih institucija sistema na nivou lokalne samouprave

Uz oslonac na svoj mandat, a u koordinaciji sa drugim akterima, ključne institucije sistema imaju presudnu ulogu u uspostavljanju koordinisanog i podržavajućeg okruženja na lokalnom nivou. Uloga lokalne samouprave je izuzetno značajna u stvaranju dodatnih mogućnosti za unapređenje stručnih kapaciteta, dostupnosti i kvaliteta njihovih usluga mimo onoga što se ostvaruje kroz sektorske mehanizme finansiranja i profesionalnog razvoja.

Program je pokazao da se uspešan model za okončanje dečijih brakova sastoji od podjednako efikasnih aktera na lokalnom nivou koji u svom mandatu imaju zaštitu dece i sprečavanje rodno zasnovanog nasilja, odnosno borbu protiv njega, sa snažnim pristupom usmerenim na dete, i koji rade zajedno na postizanju tog cilja. Ne postoji efikasan odgovor na dečiji brak ukoliko bilo ko iz lanca aktera ne uspe to da obezbedi.

Oснаživanje škola da podrže ostanak romske dece u školi

Rano napuštanje škole je jedan od najvažnijih faktora koji omogućavaju opstanak prakse dečijih brakova i znatno umanjuje šanse za socijalno uključivanje, zapošljavanje i ekonomsku nezavisnost. Rano napuštanje škole doprinosi stvaranju začaranog kruga jer se prenosi na narednu generaciju i tako opstaje u zajednici. Napuštanje obrazovnog sistema, s jedne strane, predstavlja uzrok ranih brakova, jer su zbog niskog

nivoa obrazovanja mogućnosti za zapošljavanje ograničene ili nedostupne, a sa druge strane predstavlja i posledicu, jer stupanje u dečiji brak vodi ka napuštanju obrazovanja.¹⁷

U okviru prethodnih sistemskih inicijativa¹⁸ razvijen je model za sprečavanje osipanja,¹⁹ koji se sastoji od tri komponente: 1) sistem za ranu identifikaciju i reagovanje, 2) aktivnosti koje se odnose na unapređenje školskih kapaciteta za sprečavanje osipanja i 3) aktivnosti koje se odnose na izgradnju kapaciteta nastavnika, a koje su usmerene na promenu školske klime i kulture.²⁰ Svi navedeni elementi su fleksibilni i prilagođavaju se potrebama svake škole.

Izazov osipanja dece iz obrazovnog sistema škole ne mogu same uspešno da reše bez uključivanja roditelja i šire lokalne zajednice. Kroz uključivanje u međusektorsku saradnju omogućava se da škole dobiju podršku lokalnih aktera poput centara za socijalni rad (koji verovatno već rade sa porodicama u riziku), lokalnih privrednih komora i službi za zapošljavanje (koje mogu da olakšaju motivisanje učenika da se zadrže u obrazovnom sistemu tako što će povećavati prilike za zapošljavanje) te lokalnih organizacija civilnog društva (koje možda već realizuju neke intervencije, npr. socioedukativne

¹⁷ Centar za obrazovne politike, Efekti obrazovnih mera na prevenciju dečijih brakova u Republici Srbiji, str. 1.

¹⁸ Model je nastao u okviru projekta „Sprečavanje osipanja učenika iz obrazovnog sistema Republike Srbije“ koji je realizovao Centar za obrazovne politike u partnerstvu sa UNICEF-om u Srbiji i Ministarstvom prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, zahvaljujući finansijskim sredstvima Švajcarske agencije za razvoj i saradnju i kompanije Uniqlo.

¹⁹ Centar za obrazovne politike/UNICEF, Priručnik za škole – planiranje, sprovođenje i praćenje mera za sprečavanje osipanja učenika iz obrazovnog sistema, http://www.cep.edu.rs/public/Prirucnik_za_sprecavanje_osipanja_ucenika2.pdf.

²⁰ Centar za obrazovne politike, „Kako do škole društvene brige – studija o efektima mera prevencije i intervencije za sprečavanje osipanja učenika iz obrazovnog sistema Republike Srbije“, http://www.cep.edu.rs/public/Kako_do_skole_drustvene_brige3.pdf, str. 48.

radionice). Jedinica lokalne samouprave može pružiti dodatnu, veoma značajnu podršku školama tako što će sa njima potpisati protokol o saradnji na sprečavanju osipanja iz obrazovnog sistema, koji obuhvata i angažovanje zaposlenih u obukama i mentorstvu u oblasti sprečavanja dečjih brakova i realizaciji ciljanih preventivnih i aktivnosti na nivou škole.

Profesionalci koji rade u sistemu socijalne i obrazovne zaštite, kao i oni iz drugih institucija koje učestvuju u multisektorskom odgovoru na dečiji brak, nakon učešća u Programu bolje razumeju prirodu i uzroke dečijeg braka, više vrednuju saradnju u rešavanju uzroka i poseduju bolje veštine zahvaljujući novim znanjima, veštinama i alatima. Dokazi ukazuju na to da su programske intervencije doprinele napuštanju čestih predrasuda među stručnjacima da je dečji brak ograničen na romske zajednice i da predstavlja običaj etničke manjine, a ne poseban oblik rodno zasnovanog nasilja prema devojkama, kako je definisano Istanbulskom konvencijom.²¹

Unapređenje dostupnosti usluga individualizovane podrške devojkama i njihovim porodicama

Tokom pilotiranja modela, UNICEF i partnerske organizacije su, uz ostale aktivnosti, aktivno radili i na individualizovanoj podršci devojkama i njihovim porodicama. Iskustva koja su tako stečena ukazuju na to su da su ove aktivnosti neophodan sastavni deo šireg okvira intervencija za sprečavanje dečjeg braka.

²¹ Izvod iz izveštaja UNICEF (2021): Evaluacija programa „Ka okončanju dečjih brakova (2018–2020)“

Individualizovana podrška može da se organizuje kroz dva komplementarna oblika: **neformalna** savetodavna podrška i **profesionalna** podrška (kroz sistem raspoloživih nacionalnih i lokalnih usluga).

Neformalna savetodavna podrška

Neformalna savetodavna podrška se sastoji od savetodavnog usmeravanja, a važna je i za upućivanje devojčica i porodica na nadležne institucije te za informisanje o postojećim socijalnim i zdravstvenim uslugama i o načinu ostvarivanja prava na novčana davanja i dobijanja stipendija za školovanje, odnosno kao pomoć u pribavljanju potrebne dokumentacije.

Za ovakav vid podrške ključni partneri su lokalne (romske) organizacije civilnog društva. Zbog uspostavljenog poverenja i dobrog poznavanja sredina u kojima žive ove devojčice, aktivistkinje ovih organizacija lako dolaze do informacija o rizicima za devojčice i o teškoćama sa kojima se suočavaju njihove porodice. S druge strane, devojčice im veruju i lakše prihvataju informacije koje dobijaju, jer same aktivistkinje za devojčice predstavljaju uzor i primer da se može bolje živeti uz bolje obrazovanje i sopstveni rad. Takođe, informacije i saveti se bolje razumeju i prihvataju kada dolaze od nekog bliskog po uzrastu, tj. od vršnjaka/inja koji su volonterski uključeni u rad (romskih) organizacija civilnog društva. Važno je pomenuti da su organizacije civilnog društva već poznate na terenu po različitim drugim aktivnostima i da imaju izgrađen status u zajednicama u kojima rade, što olakšava uspostavljanje odnosa poverenja sa roditeljima. **Stoga se uključivanjem ovakvih aktivnosti u projekte/usluge koji se finansiraju iz lokalnih budžeta na ekonomičan način obezbeđuje neophodna karika u mehanizmu sprečavanja dečjih brakova.**

Profesionalna podrška

Profesionalna podrška podrazumeva strukturisane savetodavno/edukativne i/ili terapijske aktivnosti za pojedinca i porodicu, koje se realizuju u okviru postojećih nacionalnih i lokalnih usluga (kao što su specijalizovana savetovaništa, individualni i grupni programi itd.).

Tokom razvoja modela odgovora na dečije brakove dodatno je unapređivana usluga porodičnog saradnika, jer se ona u prethodnom procesu pilotiranja pokazala kao efikasna u pružanju podrške porodicama sa decom.

Porodični saradnik je dizajniran kao usluga socijalne zaštite koja prvenstveno ima za cilj unapređenje kapaciteta porodice da omogući bezbednost deteta, zaštitu od zanemarivanja i zlostavljanja i uslove za njegov kvalitetan razvoj u porodičnom okruženju. Porodični saradnik je profesionalac iz oblasti socijalne zaštite koji radi uz podršku stručnog tima svoje ustanove i u koordinaciji sa centrom za socijalni rad.²²

Ciljnu grupu korisnika ove usluge čine porodice sa brojnim i složenim potrebama, porodice u kojima postoji rizik od zanemarivanja deteta, od nasilja ili od izmeštanja deteta, porodice u kojima postoji realna opasnost da će se uvećati stepen rizika po bezbednost deteta, kao i porodice prema kojima centar za socijalni rad već preduzima mere.

²² Republički zavod za socijalnu zaštitu/UNICEF- Pilotiranje usluge „Porodični saradnik” i evaluacija rezultata pružanja usluge- rezime studije <https://www.unicef.org/serbia/media/5591/file/Pilotiranje%20usluge%20%22Porodi%C4%8Dni%20saradnik%22%20i%20evaluacija%20rezultata%20pru%C5%BEanja%20usluge.pdf>, str.1

U takvim porodicama često postoji rizik od dečijeg braka, a stručnjak koji sa porodicom radi ima mogućnost da proceni postojanje i intenzitet rizika, čime započinje preventivni rad, koji kroz intervencije iz različitih oblasti može doneti dobre rezultate i eventualnu promenu stava porodice koja podržava praksu dečijeg braka.

Doprinos ove usluge može biti dvostruk – s jedne strane prevencija, a s druge saniranje posledica dečijeg braka. Preventivni cilj usluge se, primera radi, može primeniti u sprečavanju zanemarivanja i zlostavljanja, kada dečiji brak predstavlja nasilje nad detetom i može biti posledica zlostrebe roditeljskih prava. U takvoj situaciji porodični saradnik, uz adekvatne intervencije ili u saradnji sa drugim saradnicima iz okruženja, može u nekim slučajevima sprečiti stupanje u dečiji brak. Što se tiče saniranja posledica dečijeg braka, posebno kada se dete žrtva dečijeg braka vraća u biološku porodicu, porodični saradnik može da pripremi porodicu i dete za povratak; ako je u dečijem braku već došlo do rođenja deteta, porodični saradnik može da radi na jačanju veština potrebnih za negu deteta.

U očekivanju neophodnih zakonskih izmena koje treba da omoguće uvođenje ove usluge u sistem, dobrodošla je podrška lokalnih samouprava kako bi se obezbedili odgovarajući resursi za njenu primenu u lokalnoj zajednici i kako bi se obavilo povezivanje sa drugim akterima u cilju uspostavljanja celovitog sistema podrške devojčicama i njihovim porodicama u sprečavanju dečijih brakova.

Podizanje kapaciteta centara za socijalni rad

Centar za socijalni rad je jedna od najvažnijih karika u lancu sprečavanja dečijih brakova i njegova uloga je dvostruka – preventivna i reaktivna. Kapaciteti CSR za rad sa devojčicama i porodicama u riziku mogu da odigraju ključnu ulogu u konkretnim slučajevima.

Preventivni rad CSR obuhvata dva nivoa intervencije, najpre na nivou konkretnog slučaja, a potom na nivou rada sa širom zajednicom. Radeći sa porodicama na različitim konkretnim slučajevima,²³ stručnjaci CSR mogu doći do informacija i uočiti okolnosti koje ukazuju na rizik od sklapanja dečijeg braka. Stoga je izuzetno važno da stručnjaci CSR znaju indikatore koji upućuju na rizik od sklapanja dečijeg braka. Drugi nivo sprečavanja predstavlja podizanje svesti stručne i šire javnosti o fenomenu dečijih brakova i podrazumeva učešće stručnjaka iz CSR u kampanjama, tribinama, svim vrstama skupova na kojima se govori o ovoj temi. Preventivne aktivnosti ove vrste podrazumevaju zajedničko učešće svih drugih partnerskih sistema, institucija, organizacija i istaknutih stručnjaka.

Reaktivni deo intervencije koja stoji na raspolaganju centru za socijalni rad proizilazi iz mandata, odnosno dužnosti da zaštiti najranjivije članove porodice i zajednice, posebno decu. U tom kontekstu CSR je dužan da preduzme sve raspoložive intervencije, uključujući i mere koje imaju karakter sankcija – počevši od preispitivanja vršenja roditeljskih prava, preko korektivnog nadzora nad vršenjem roditeljskog prava, do predloga za lišavanje roditeljskih prava.

---

²³ Ovo ne moraju biti slučajevi prijave dečijeg braka, već razni drugi postupci socijalne zaštite, poput postupaka utvrđivanja prava na novčanu socijalnu pomoć, slučajeva nasilja u porodici ili rada sa maloletnim učiniocima krivičnih dela i dr.

Najvažniju alatku za jačanje kapaciteta CSR u sprečavanju dečijih brakova predstavlja Instrukcija o načinu rada centara za socijalni rad – organa starateljstva u zaštiti dece od dečijih brakova.²⁴ Pored indikatora, Instrukcija obuhvata i set intervencija koje bi CSR morao da realizuje u konkretnom slučaju. Radi bolje implementacije Instrukcije, prepoznavanja indikatora i primene svih drugih mera pripremljena je obuka za stručnjake CSR.

Uključivanje CSR u koordinacionu mrežu na nivou JLS, pravovremeno informisanje, deljenje informacija i saznanja između svih aktera i podrška u konkretnim slučajevima mogu značajno da podignu kapacitet CSR u radu na sprečavanju i eliminaciji posledica dečijih brakova. **Zbog toga bi bila vrlo značajna i podrška lokalne samouprave u podizanju kapaciteta CSR kroz finansijsku podršku za obuku profesionalaca u ovoj oblasti i unapređenje uslova rada kako bi se doprlo do najugroženijih devojčica i njihovih porodica.**

Podizanje kapaciteta svih aktera u lancu odgovornosti za sprečavanje dečijih brakova

Da bi zajednički koordinisani odgovor na praksu dečijih brakova bio istinski delotvoran, moraju se ojačati kapaciteti i ostalih aktera u lancu, prvenstveno pravosudnog sistema, policije i sistema zdravstvene zaštite. Posebno važnu komponentu saradnje različitih sistema predstavlja redovna i ažurna razmena informacija između svih aktera o svakom konkretnom slučaju, a poželjno je da ona bude definisana protokolom.

---

²⁴ Instrukcija o načinu rada centara za socijalni rad – organa starateljstva u zaštiti dece od dečijih brakova, br. 5510000100-2019 14 od 20. 5. 2019. godine.

Neophodna je saradnja sa sudovima i javnim tužilaštvom na podizanju svesti i upoznavanju sa normativnim i strateškom osnovom zabrane i štetnosti dečjih brakova. Veoma je važno da se pravosudne strukture edukuju o pojmu dečjeg braka, o njegovoj štetnosti, o činjenici da se radi o nasilju nad detetom i o potrebi delovanja uz razumevanje kulturnih specifičnosti. Kao posebno delotvorno može se pokazati isticanje jasne veze između dečjeg braka kao oblika nasilja nad detetom i sistema reagovanja koji već postoje u odnosu na nasilje nad decom.²⁵

Kada je reč o kapacitetima policije, veoma je važno iskoristiti obuke za sprečavanje nasilja u porodici kako bi se policija upoznala sa činjenicom da dečiji brak predstavlja nasilje nad decom. Potencijalno korisno sredstvo za podizanje kompetentnosti policije jesu specijalizovane obuke za policiju u zajednici. Ove obuke bi mogle da se iskoriste za osposobljavanje policajaca za reagovanje na pojavu dečjih brakova i postupanje u tim slučajevima.

Zdravstveni sistem ima značajnu ulogu u sprečavanju dečjih brakova kroz podizanje svesti i edukaciju zajednice o negativnim posledicama dečijeg braka na psihofizički razvoj deteta te o posledicama koje sa sobom nosi rana trudnoća, odnosno kroz pružanje saveta o reproduktivnom zdravlju. Uz to, izuzetno je važno da se maloletničke trudnoće evidentiraju i da se dosledno ispunjava obaveza prijavljivanja maloletničke trudnoće ili porođaja nadležnom centru za socijalni rad. Stoga je izuzetno značajno da se podignu kapaciteti zdravstvenog sistema, prvenstveno tako što će se oni uključiti u rad sa zajednicom i u koordinacionu mrežu i što će se ojačati mreža zdravstvenih koordinatorki i dodatna edukacija.

---

²⁵ Vidi deo I) Uspostavljanje lokalne koordinacione mreže

Mediji imaju veoma važnu ulogu u praćenju aktivnosti koje se sprovedu na lokalnom nivou i imaju najveću ulogu u podizanju svesti šire javnosti (ne samo u okviru pogođene zajednice nego i među većinskim stanovništvom). Mediji obezbeđuju podršku za stvaranje širokog fronta zainteresovanih strana i za podizanje njihove informisanosti i svesti, kao i za unapređenje baze znanja o dečijim brakovima. Poželjno je da se lokalni mediji od samog početka uključe u rad koordinacione mreže aktera odgovornih za postupanje, jer se time omogućava prepoznatljivost i vidljivost rada ovog mehanizma, a mediji dobijaju i edukativnu ulogu. Da bi se obezbedilo etično, pažljivo, stručno i tačno izveštavanje o pojavi dečjih brakova, bilo bi dobro organizovati brifing sa novinarima ili obuku novinara, kao i upoznavanje novinara sa aktivnostima Nacionalne koalicije za okončanje dečjih brakova.

Procena i planiranje troškova

Uz oslonac na analizu strukture i raspona troškova sprovođenja trogodišnjeg programa čiji su rezultati i naučene lekcije integrisani u ovaj vodič, ovde su sistematizovane osnovne smernice i preporuke za budžetiranje.

Kako je reč o programu koji podrazumeva visok stepen fleksibilnosti, a obim, intenzitet i trajanje aktivnosti u velikoj meri zavise od kapaciteta lokalne zajednice i broja korisnika neposrednih aktivnosti, nije moguće doći do univerzalnog troškovnika i precizne procene potrebnih finansijskih sredstava.

Na osnovu analize realnih troškova nastalih tokom sprovođenja programa, može se samo okvirno napraviti procena troška **celovitog jednogodišnjeg programa, koji je obuhvatio sve tri osnovne komponente, u jednoj lokalnoj zajednici**. Taj trošak se kreće u rasponu između 1.800.000 do 3.500.000 RSD po zajednici. Istovremeno, treba imati u vidu da on može biti i manji i veći, što zavisi od niza faktora – broja uključenih korisnika, odnosno broja socioedukativnih radionica, broja devojčica koje su uključene u kurseve i dokvalifikacije, udaljenosti

lokacija i pratećih troškova prevoza, broja škola u programu, broja i tipa aktivnosti koje podstiču socijalno uključivanje, dostupnosti eksperata, broja i trajanja obuka za profesionalce itd.

Dobrom planiranju i racionalnom upravljanju finansijskim resursima lokalne zajednice može da doprinese npr. volontersko uključivanje lokalnog stanovništva te škola ili klubova za mlade u organizaciju događaja. Takođe, osveženje na radionicama, obukama i skupovima može da se obezbedi kroz donacije lokalnih privrednika, a troškovi prevoza kroz partnerstvo sa lokalnim prevoznicima. Kursevi i dokvalifikacije mogu da budu deo individualnih sponzorstava ili da se povežu sa drugim programima za podsticanje zapošljavanja posebno osetljivih grupa koji postoje u zajednici.

Učešće što većeg broja lokalnih aktera u ovakvoj vrsti podrške izuzetno je značajno jer promoviše društvenu odgovornost i solidarnost, a istovremeno utiče na podizanje nivoa svesti o štetnosti dečjeg braka i o snazi individualne i kolektivne odgovornosti u njegovom sprečavanju.

Priprema i aktivnosti koordinacije okvirno čine oko 20% ukupnog budžeta.

- Analiza situacije obuhvata troškove izrade upitnika, obuke anketera, terenskog istraživanja, obrade i analize podataka te pisanja izveštaja.
- Koordinacija previda angažovanje bar dve osobe koje bi se bavile tom aktivnošću (koordinator programa i osoba zadužena za finansije). Pretpostavka je da koordinator (ukoliko je zaposlen u nekoj javnoj instituciji ili opštini) ovaj zadatak obavlja u okviru redovnog posla. Ukoliko to nije slučaj, obavezno treba predvideti nadoknadu u skladu sa resursima i uobičajenom praksom na nivou JLS. Koordinacija / upravljanje programom takođe može obuhvatiti troškove radnog materijala, komunikacija i realizacije koordinacionih sastanaka svih aktera.

Intervencije u zajednici direktno pogođenoj problemom okvirno čine oko 50% ukupnog budžeta.

Zbog prirode aktivnosti, ova vrsta intervencija realizuje se u partnerstvu sa organizacijama civilnog društva. Osim neposrednih troškova samih aktivnosti (kao što je navedeno dalje u tekstu), treba predvideti i realne troškove koordinacije i upravljanja projektima kako bi se obezbedili kvalitet, dobro praćenje i izveštavanje. Stoga je važno da se predvide srazmerne naknade za koordinatora, asistenta za terenske aktivnosti, asistenta za finansije, kao i za prateće materijalno-tehničke troškove same organizacije.

Ukoliko bilo koja aktivnost predviđa učešće volontera, treba pokriti njihove realne troškove prevoza, užine/osveženja i, eventualno, telefona.

- **Socioedukativne radionice** podrazumevaju troškove naknade za facilitatore radionica (obavezno dva facilitatora po jednoj radionici, za pripremu i realizaciju), troškove prevoza, osveženja učesnika, iznajmljivanja prostora i poklona za domaćine radionica (ukoliko se radionice održavaju u privatnim stambenim prostorijama) te troškove radnog materijala. Troškovi koji se dodatno preporučuju odnose se na materijalnu podršku za učesnike radionica i obuku facilitatora radionica (ako je potrebna).
- **Aktivnosti koje podstiču socijalno uključivanje** najčešće podrazumevaju troškove naknada voditelja aktivnosti (optimalno dve osobe po aktivnosti), troškove prevoza (koji zavise od toga da li se aktivnosti realizuju u sopstvenom ili drugom naselju, u gradu u kome se naselja nalaze ili čak u susednom većem gradu) i troškove samih aktivnosti (što direktno zavisi od tipa aktivnosti).
- **Tematske tribine u pogođenim zajednicama** podrazumevaju planiranje troškova naknade za facilitatore i troškove prevoza.
- **Kursevi i dokvalifikacije** podrazumevaju troškove obuke po učesniku (uključujući radni materijal u skladu sa zahtevima kursa), troškove prevoza i svečanog obeležavanja završetka kursa (uključujući npr. poklone u vidu opreme ili materijala koji su u funkciji praktikovanja stečene veštine) te troškove mentorstva.

Intervencije ključnih institucija sistema na nivou lokalne samouprave okvirno čine oko 30% ukupnog budžeta.

Ova grupa troškova se najvećim delom odnosi na doprinos jačanju stručnih kapaciteta ključnih institucija sistema koje postoje u lokalnoj zajednici. Ti troškovi se odnose na:

- organizaciju međusektorskih okruglih stolova i/ili sektorskih obuka uz učešće lokalnih predavača i eksperata iz pojedinih oblasti ili na podršku kontinuiranom profesionalnom razvoju kroz omogućavanje realizacije relevantnih akreditovanih programa u JLS i
- podršku profesionalcima za učešće na relevantnim obukama, skupovima i konferencijama koje se održavaju u drugim sredinama ili na nacionalnom nivou.

Podrška školama za realizaciju programa sprečavanja osipanja iz sistema obrazovanja, uz troškove obuke iz oblasti dečjih brakova i mentorsku podršku zaposlenima, treba da obuhvati i grantove za realizaciju preventivnih aktivnosti na nivou škole.

Unapređenje individualizovane podrške devojčicama u riziku i njihovim porodicama može da se planira kao:

- sufinansiranje postojećih lokalnih pružalaca usluga koji se bave savetodavnim radom (uključujući organizacije civilnog društva) i/ili
- specijalizovana usluga podrške porodici (porodični saradnik).

Završne napomene

Svrha publikacije „Detinjstvo, ne brak“ je da se olakša zajednički sinhronizovani odgovor svih aktera na lokalnom nivou koji mogu dati doprinos sprečavanju dečijih brakova. Samo multisektorsko i sinergijsko delovanje može da obezbedi efikasnost i rezultate u eliminisanju ove štetne prakse. Stoga presudnu ulogu imaju uspostavljanje koordinacionog mehanizma i dobro upravljanje njime.

Posebno je važno da se program utemelji na resursima i potencijalima direktno pogođene (romske) zajednice. Neposredno iskustvo, znanja, veštine i strategije članova pogođene zajednice u suočavanju sa izazovima socijalne inkluzije imaju neprocenjivi značaj za oblikovanje i uspešnost programa koji se zasniva na principima partnerstva.

Pored multisektorskog pristupa, mora se voditi računa o još jednom načelu – sistematičnost planiranja aktivnosti polazi od pripreme dobre analitičke osnove koja će poslužiti kao polazište za osmišljavanje kvalitetnih i međusobno usklađenih intervencija. Uz to, važno je i da jedinice lokalne samouprave uvek nastoje da prevaziđu ono što je u modelu označeno kao neophodni minimum intervencije. Time dodatno potvrđuju svoju posvećenost unapređenju kvaliteta života u svojim zajednicama i odgovornost za one kojima je podrška najpotrebnija.

Svim akterima u lancu sprečavanja pojave dečijih brakova dečiji interes uvek mora biti na prvom mestu i oni nikada ne smeju da izgube iz vida da je dečiji brak oblik nasilja nad detetom čije se posledice prenose sa generacije na generaciju.

---

za svako dete

Svetozara Markovića 58
11000 Beograd
Srbija

T: 011 3602 104
E-mail: belgrade@unicef.org

www.unicef.org/serbia